

SOROS GYÖRGY

A

NYÍLT TÁRSADALOM
VÉDELMÉBEN

SOROS GYÖRGY

A nyílt társadalom
védelmében

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2020

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
GEORGE SOROS: *In Defense of Open Society*.
New York: PublicAffairs, 2019.

Fordította FELCSUTI PÉTER

ISBN 978-963-517-090-6

Minden jog fenntartva

© George Soros, 2019

© Felcsuti Péter, 2020

© Noran Libro Kiadó, 2020

A kiadásért felel Kőrössi P. József,
a Noran Libro Kiadó ügyvezető igazgatója

www.noranlibro.hu / kiado@noranlibro.hu

www.facebook.com/noranlibro

Szerkesztő Hitseker Mária

Tördelés Péter Gábor

Korrektor Bottka Márta

Borító Kónya Miklós

Borítófotó MTI

Nyomdai munkálatok Generál Nyomda Kft.

Felelős vezető Hunya Ágnes

*A Nyílt Társadalom Alapítványnak
és a pályázati nyerteseknek,
akiknek az eredményei meghaladták
a várakozásaimat*

Tartalom

1. A nyílt társadalmakat fenyegető példátlan veszélyek
IT-platformok és Hszi Csin-ping társadalmi kreditrendszere 19
2. Politikai filantrópiám
Egy önző ember önzetlen alapítványa 49
3. A CEU és jövője
Egy egyetem, amelyik komolyan veszi a társadalmi felelősségét 103
4. A globális pénzügyi válság és az utóélete
Lett volna mód egy jobb mentőakcióra 121
5. Az Európai Unió tragédiája
Ébresztő, Európa! 143
6. A konceptuális kereteim
Reflexivitásértelmezésem lehetővé tette, hogy anticipáljam a pénzügyi válságot, és kezeljem beütésekor 179

Bevezetés

Meggyőződésem, hogy forradalmi pillanatokot élünk át. Ezért gyakorlatilag bármi lehetséges, és még soha nem volt annyira könnyű hibázni, mint most.

Életem során bőven szereztem tapasztalatokat forradalmi pillanatokból, amelyek fontos szerepet játszottak a konceptuális kereteim kialakításában, ahol is különbséget teszek az egyensúlytól távoli és az egyensúlyhoz közeli állapotok között. Ezek a forradalmi pillanatok jelentős hatással voltak az életemre, ahogy az alapítványom életére is.

Az első tapasztalatokat a forradalmi pillanatokból Magyarország náci megszállásakor szereztem 1944-ben, amikor még nem voltam tizennégy éves. Valamilyen értelemben a dolog talán korábban kezdődött, amikor az apámmal uszodába jártam, és szibériai kalandjairól mesélt nekem az 1917-es orosz forradalom idején. Ha az apám visszaemlékezéseit is hozzáteszem a sajtójaimhoz, talán állíthatom, hogy száz évre visszanyúló emlékeim vannak.

1944 meghatározó volt az életemben. Egy dolog különösen erősen megmaradt az emlékezetemben. Adolf Eichmann első dolga az volt, hogy felállított egy Zsidó Tanácsot, én pedig iskolásfiúként (a zsidó gyermekek akkor már nem járhattak iskolába) mindenfajta lóti-futi feladatot kaptam. Az első

feladatomban az volt, hogy sokszorosított értesítéseket kézbesítsek, amelyeken, mint később kiderült, az A-val és B-vel kezdődő vezetéknevű ügyvédek szerepeltek, akiknek egy váltás ruhával és egy napi hideg étellel meg kellett jelenniük a rabbiképzőben. Mielőtt kézbesítettem volna ezeket az értesítéseket, ott-hon megmutattam őket az apámnak, aki történetesen szintén ügyvéd volt. Ő azt mondta nekem, hogy kézbesítsem az értesítéseket, de figyelmeztessenem az átvevőket, hogy ha elmennek, minden bizonnyal deportálják őket. Az egyik ügyvéd azt válaszolta, hogy ő világlejében törvénytisztelő állampolgár volt, és nem fordulhat elő, hogy baja essen. Amikor ezt elmondtam az apámnak, azt válaszolta, hogy abnormális időkben a normális szabályok nem működnek, és aki ezeknek engedelmessé válik, annak komoly kockázatokkal kell számolnia. Ez lett a mantránk, és ennek az útmutatásnak köszönhetően mindannyian megmenekültünk. Apám ezen túlmenően sok embernek segített. Így lett 1944 pozitív tapasztalat forrása számomra.

Ami a Nyílt Társadalom Alapítvány életét illeti, a forradalmi pillanatok mindig is fontosak voltak. Elsőként a szovjet rezsim összeomlását említhetem az 1980-as években; ez volt az első alkalom, amikor az alapítvány fontos szerepet játszott, ma pedig az a szerepe, hogy igyekezzon megakadályozni, hogy az Európai Unió a Szovjetunió sorsára jusson.

Az intellektuális és érzelmi felkészültség dacára nem vagyunk mentesek a hibáktól, ami a forradalmi pillanatok elsőrendű jellemzője. Reagálhatunk az eseményekre, de nem tudjuk előre jelezni őket. Ez azt jelenti, hogy nem lehet határozott stratégiánk, hacsak a rugalmasságot nem nevezzük stratégiának. Én inkább taktikának nevezem ezt, és nem resteltem. Lehe-

tőseget ad arra, hogy tanulmányozzuk a jelenségeket, és felkészüljünk a különböző forgatókönyvekre. Ha valami szilárdra szeretnénk támaszkodni, nincs másunk, mint az értékeink és a meggyőződésünk. Pontosan ez az, amit manapság teszünk.

Ez a könyv *A nyílt társadalom védelmében* címet kapta, ám amikor 1979-ben létrehoztam az alapítványomat, a célom nem a nyílt társadalom védelme, hanem az előmozdítása volt. Az azt követő huszonöt évben a Szovjetunióhoz hasonló elnyomó rezsimek összeomlottak, a nyílt társadalmak pedig, mint az Európai Unió, fejlődtek. A trend csak a 2008-as pénzügyi válságot követően fordult negatívba. A mélypont 2016-ban a Brexittel jött el Európában, illetve Donald Trump elnök megválasztásával az Egyesült Államokban. Ezekben az eseményekben aktív szerepet vállaltam, így sok mondanivalóm van róluk. Most látok bizonyos kezdeti jeleket arra, hogy a trend talán megfordulóban van.

Ebbe a könyvbe néhány írásomat gyűjtöttem össze. A könyv hat fejezetből áll: az elsőben azokkal a példa nélkül álló veszélyekkel foglalkozom, amelyekkel a nyílt társadalmak kénytelenek szembesülni. A Nyílt Társadalom Alapítvány alapítójaként számomra ez a legfontosabb kérdés. A fejezet két beszédemet tartalmazza, amelyeket 2018, illetve 2019 januárjában a davosi Világgazdasági Fórumon mondtam el. A 2018-as beszéd a közösségi médiaplatformok jelentette veszélyekkel foglalkozik. A 2019-es beszédben egy még ennél is nagyobb veszélyre hívtam fel a figyelmet, amit az jelent, ha a gépi tanulás és

a mesterséges intelligencia jelentette ellenőrzési eszközök elnyomó rezsimek kezébe kerülnek. Hszü Csin-ping rezsimjével foglalkoztam, mert ez utóbbi a legfejlettebb ezen a téren. Szükségesnek tartom, hogy a két beszédet külön mutassam be, mert a gondolkodásom a közbenső egy évben radikálisan megváltozott.

Konceptuális kereteim kialakításával diákként az LSE-n (London School of Economics) kezdtem el foglalkozni mentorom, Karl Popper osztrák filozófus irányítása alatt. Ezt aztán egész életemben folytattam. A filozófiám segített abban, hogy pénzt keressek, de abban is, hogy pénzt költsek annak érdekében, hogy a világ jobb hely legyen. Ezek a keretek a gondolkodás és a valóság közötti bonyolult kapcsolatról szólnak. Úgy döntöttem, hogy a filozófiám ismertetését az utolsó fejezetre hagyom, mivel a legjobb, amit ebben a kérdésben írtam, a *Journal of Economic Methodology* folyóiratban 2014-ben megjelent cikkem. A cikket szakértőknek szántam, ezért elég rágós olvasmány. Attól tartottam, hogy sok olvasó kedvét szegem, ha rögtön az elején rájuk kényszerítem. Remélem, akad majd valaki, aki képes egy, a széles olvasó közönség számára könnyebben emészthető ismertetés megírására, én azonban már túlságosan öreg és túlságosan elfoglalt vagyok ehhez. Mindenestre igyekeztem e könyv céljaihoz igazítva érthetőbbé tenni a *Journal of Economic Methodology*-ban megjelent cikket, ezért átnéztem és lerövidítettem.

A második fejezetet annak szenteltem, amit a *politikai filantropiámnak* nevezek. Az első tanulmányomat ezzel kapcsolatban 2012-ben írtam meg, amikor feltettem a kérdést: hogyan hozhat létre valaki, aki nem tagadott módon önző, és csak saját

magára figyel, egy önzetlen alapítványt, amelynek az a célja, hogy a világot jobbá tegye? És miként folytathatja ezt még annak ellenére is, hogy az eredmények nem kielégítőek? Becsületos válaszokat adtam ezekre a kérdésekre. Felfrissítettem ezt a tanulmányt a jelen könyv céljaira, nem csupán azért, mert jobban tükrözi a mai nézeteimet, de azért is, mert mind a környezetünk, mind pedig az alapítvány szerkezete és tevékenysége nagyban különbözik attól, ami 2012-ben volt. És mert a feltételek változtak, valamennyire a nézeteim is változtak.

A környezet nagymértékben rosszabb lett. Ahogy az első fejezetben tárgyalom, példa nélkül álló veszélyek jelentek meg. A mesterséges intelligencia és a gépi tanulás olyan eszközöket hozott létre a társadalom ellenőrzésére, amelyek mérhetetlen előnyöket biztosítanak az elnyomó rezsimiek számára a nyílt társadalmakkal szemben. A diktatúrák számára ezek az eszközök hasznosak, a nyílt társadalmak számára viszont halálos veszélyt jelentenek. Ma az a feladatunk, hogy megtaláljuk az ellenszert, amivel kezelhetjük ezt a beépített előnyt.

2012-ben az alapítványom még a bővítés fázisában volt, dacára a romló külső körülményeknek. Akkor még aktív voltam a pénzügyi piacokon, és az alapom sok pénzt keresett. Ez szokatlan helyzetet teremtett számunkra: mintha a gravitáció törvényei nem vonatkoztak volna ránk. Ennek az időnek vége; visszavonultam, és a pénzügyi represszió időszaka minden alapkezelő számára megnehezítette a pénzcserinálást. Ugyanakkor az igény a támogatásaink iránt nagymértékben megnövekedett, és a pénzügyi források nem tartottak lépést ezzel. Következésképpen a gravitáció törvénye kivételesen nagy erővel tért vissza.

Az alapítványaim előtt álló problémákkal foglalkozva egy másik kérdés is adódik, amivel nekem és az alapítványaimnak is foglalkoznunk kell. Ez pedig a korosodás. Folyamatról beszélünk, ami már 2012-ben is zajlott, és a tanulmányomban részletesen foglalkoztam ezzel. Ám újabb hét év telt el. Aryeh Neier, az alapítványom első elnöke 2012-ben visszavonult, a vezetést az a Patrick Gaspard vezette új csapat vette át, aki korábban az Egyesült Államok dél-afrikai nagykövete volt. Nekik jutott az alapítvány alapos átszervezésének a feladata. Azt gondolom, jól haladnak.

Bár a kilencvenedik évemben vagyok, nem szeretnék visszavonulni, mert úgy érzem, még mindig valamennyire hasznos tudok lenni, és alapítóként gyorsabb és inkább vállalkozó kedvű, mint a nyomomban haladó igazgatóság. Ám kevesebb az energiám és a kitartásom, mint korábban. Számos feladatom átadtam Alex fiamnak, aki szintén része az új vezetésnek.

A drámaian új és pozitív fejlemény az alapítványom életében a Central European University (CEU) növekvő jelentősége. A CEU-t 1991-ben alapítottam, és a 2012-es tanulmányomban alig tettem róla említést. Azóta a CEU a kutatói szabadság élvonalbeli védelmezője lett, és emellett a társadalomtudományok terén a világ száz legjobb egyetemének egyike. Ambiciózus terveink vannak a CEU jövőjét illetően, amit annyira fontosnak tartok, hogy egy egész fejezetben (harmadik fejezet) foglalkozom vele.

Azokban az időkben, amikor még aktív voltam a pénzügyi piacokon, sokat foglalkoztam ezekkel a kérdésekkel. Ellenében az uralkodó egyensúlyi elmélettel, amely a racionális várakozásokra épül, szerintem a pénzügyi piacok a dolog

lényegét tekintve instabilak. *A pénz alkímiája* című első könyvem 1987-ben jelent meg. Azóta az üzleti iskolákban kötelező tananyag lett, de az elméleti közgazdászok módszeresen nem vettek róla tudomást, egészen a 2008-as összeomlásig. Úgy gondolták, hogy egy magát filozófusnak képzelő sikeres alapkezelő önhittségéről van szó. Ez a vélemény olyannyira egybehangzó volt, hogy én sem függetleníthettem magam tőle. Idővel kudarcot vallott filozófusként kezdtem magamra tekinteni. 1995-ben még egy előadást is tartottam *Egy kudarcot vallott filozófus ismét nekifut* címmel.

Mindez megváltozott 2008 után. A közgazdászok nem hunyhattak szemet a saját kudarcuk felett, hogy nem tudták előre jelezni az összeomlást. Nagy elégtétel volt, amikor Mervyn King, a Bank of England akkori kormányzója a nyilvánosság előtt arról beszélt, hogy a pénzügyi piacokról szóló elméletem megérdemli, hogy foglalkozzanak vele. Az elméleti közgazdászok megváltozott hozzáállása még inkább örömteli volt. Széles körben egyetértés született, hogy az uralkodó paradigma kudarcot vallott, és megjelent egyfajta hajlandóság a legfontosabb előfeltevések újragondolására. Ez volt az oka annak, hogy vállalkoztam egy új intézmény, az INET (Institute of New Economic Thinking – Intézet az Új Közgazdasági Gondolkodásért) létrehozásának a támogatására. Az INET feladata, hogy megtörje a hatékony piacok elméletének és a racionális várakozások elméletének a monopóliumát a tudományos és hivatalos körökben. Kiváló közgazdászokat, köztük Nobel-díjasokat hívtam meg, akik lelkesen fogadták a megkezesést. Anatole Kaletsky vezetésével létrejött az igazgatótanács, az INET elnöke pedig barátom és korábbi kollégám, Rob

Johnson lett, aki ihletett vezetést valósít meg. Az INET virágzik, de csak azért, mert nem vagyok az igazgatótanács tagja. Van egy potenciális érdek-összeütközés aközött, hogy valaki az INET alapítója és pénzügyi támogatója, másfelől egy bizonyos elmélet híve, amely a piaci diszlokációkkal foglalkozik.

A válságot követően számos cikket írtam. Határozottan nem értettem egyet Hank Paulson pénzügyminiszter tervével, aki úgy akarta kimenteni a bankokat, hogy a TARP (Troubled Asset Relief Program – Problémás Eszközök Mentőprogramja) keretében közpénzből megvásárolja a bankok toxikus eszközeit. Annak a véleményemnek adtam hangot, hogy a pénzügyi válság megoldása szempontjából sokkal hatékonyabb lenne, ha a TARP által biztosított 700 milliárd dollárt a bankok mérlegébe tőkeként pumpálnák. Szorosan együttműködtem a törvényhozás demokrata párti vezetésével a TARP-törvény megváltoztatása érdekében, hogy a pénz felhasználható legyen a bankok újratőkésítésére tőkepozíciók szerzése révén. Az Egyesült Királyság kormánya pontosan így járt el: államosította a csődbe jutott bankokat, és végül visszaszedte a befektetett pénzek nagy részét. Ám Larry Summers barátom, aki Hank Paulsont követte a pénzügyminiszteri székben, kapásból elutasította a javaslatomat, mert szerinte a bankok államosítása szocializmust jelent, amit az Egyesült Államokban soha nem fogadnának el. Számos más elgondolásom is volt, amit reméltem, hogy meg lehet valósítani azt követően, hogy Barack Obama elnök lett, ideértve a jelzálog-hitelezés rendszerének teljes újraszervezését, ám ezekből semmi nem valósult meg. Az e kérdéseket tárgyaló írások némelyikét, amelyek között 2018-ban íródott is van, a negyedik fejezet tartalmazza.

A 2008-as válság egyenes következménye volt a 2011-es euróválság. Ez felkeltette az érdeklődésemet az euró hiányosságai iránt, és ennek nyomán foglalkozni kezdtem az Európai Unió fundamentális gyöngeségeivel. Minél több ilyen gyöngeséggel találkoztam, annál jobban nőtt az érdeklődésem. A közelmúltban született cikkeimet az ötödik fejezet tartalmazza.

Ahogy már említettem, a hatodik fejezet a *Journal of Economic Methodology* folyóiratban megjelent cikk revideált és rövidített változata.